

ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ЦИКЛУ У СПЕЦІАЛІЗОВАНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ МИТНОГО СПРЯМУВАННЯ

Постановка проблеми та вихідні передумови. Навчальні дисципліни суспільно-географічного змісту традиційно викладаються при підготовці фахівців з вищою освітою не лише географічного профілю, а й деяких інших. Серед останніх переважають економічні спеціальності, головною дисципліною для більшості яких є «Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка».

В Академії митної служби України, що є єдиним у державі профільним митним вузом, суспільно-географічній складовій приділяється особлива увага при підготовці фахівців-митників економічного, технічного та юридичного напрямів підготовки, що пов'язано з наступними обставинами.

Основною функцією митної справи традиційно є встановлення порядку і організація переміщення через митний кордон товарів і предметів, обкладання митом, оформлення, здійснення контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики в країні [6]. Це офіційне визначення митної справи підкреслює, що її основою є організація і контроль переміщення предметів у просторі між різними країнами, тобто суто географічних процесів. Тобто, центральна функція митної справи має надзвичайно високу ступінь «географізму». З іншого боку, сама митна система держави є географічною системою: ієрархічно співвідпорядковані митні об'єкти розташовуються по території країни не довільно, а під впливом певних, насамперед географічних, передумов та факторів.

Проблемам географічних знань і вмінь професійних митників фактично не присвячено будь-яких наукових та навчально-методичних праць, що посилює актуальність цієї статті. Підготовка сучасного вітчизняного митника, безумовно, буде надто неповноцінною без знання країн походження тих чи інших товарів і предметів спадщини, основних напрямів їх переміщення у просторі, розміщення митної системи своєї держави, причин, що зумовили ці явища і т. ін. Географічні знання, вміння географічно мислити, таким чином, мають стати невід'ємною частиною загальної професійної культури, професійної етики працівників митних органів [3].

Постановка завдання. У зв'язку із зазначеними вище обставинами основним завданням цієї праці є огляд, якісна оцінка, систематизація та аналіз існуючого п'ятирічного досвіду викладання суспільно-географічних дисциплін в Академії митної служби України, виявлення основних проблем та надання пропозицій щодо створення й закріплення системи професійної географічної митної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На цей час в Академії митної служби України (АМСУ) суспільно-географічна підготовка курсантів, слухачів та студентів представлена трьома дисциплінами: теоретичною – «Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка», фактологічною – «Економічний потенціал митної території України» та змішаною – «Міжнародний туризм». Коротку їх характеристику представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Загальна характеристика суспільно-географічних дисциплін,
що викладаються в Академії митної служби України**

Назва дисципліни	Факультет	Спеціальності	Курс/семестр	Кількість аудиторних годин (лекц./практ.)	Мета дисципліни	Характер «митної складової»
1	2	3	4	5	6	7
Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка	Економічний	Облік і аудит; фінанси; міжнародна економіка; менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	1/1	18/18	З'ясування загальних закономірностей, принципів та факторів розміщення продуктивних сил, усвідомлення основних теоретичних положень РПС за галузями господарства та великими регіонами світу й України	Визначення факторів розміщення вітчизняної митної інфраструктури, аналіз «митного каркасу» території України та її регіонів

1	2	3	4	5	6	7
Економічний потенціал митної території України	Юридичний; організація та технології митного контролю	Правознавство; транспортні системи; інформаційні управляючі системи та технології	1/2	18/18	Огляд територіальної диференціації у представленні та забезпеченості різних регіонів України складовими економічного потенціалу (природно-ресурсний, населення і трудові ресурси, матеріальна та невиробнича сфери господарства, експортний, транзитний тощо) у співставленні з територіальною структурою Державної митної служби України	Аналіз розміщення митниць, митних постів, пунктів пропуску через митний кордон по регіонах України
Міжнародний туризм	Економічний	Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності	4/7	18/16	Усвідомлення наукових основ розвитку міжнародного туризму як однієї з найважливіших складових міжнародної економіки у країнознавчому вимірі; з'ясування основних засад міжнародного туристичного маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності в туристичній галузі	Аналіз митних туристичних формальностей та загальних правил перетинання туристами митних кордонів різних держав

Коротко прокоментуємо наведену таблицю.

Дисципліна «Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка» (РПС) для більшості економічних спеціальностей є обов'язковою, входить до їх освітньо-професійних програм. У зв'язку з цим при її викладанні ми вимушені основну увагу приділяти теоретичним питанням (поняття та терміни, закономірності, принципи, передумови, фактори, форми РПС тощо), фактичний матеріал розглядається лише у якості прикладів до тих чи інших теоретичних положень. Дисципліна «Економічний потенціал митної території України» (ЕПМТУ) початково вводилась як аналогічна курсу «РПС» для неекономічних спеціальностей Академії. Оскільки остання є дисципліною за вибором вузу, тут при складанні програми ми змістили акценти у фактологічний бік, зосередивши увагу на характеристиці території України за класичною схемою, прийнятою в суспільній географії. Дана дисципліна передбачає проведення лабораторних робіт із застосуванням комп'ютерної техніки. В основу розробки завдань покладено електронний «Атлас України» (Інститут географії НАН України; Інтелектуальні системи ГЕО, 1999-2000). Користуючись потужною геоінформаційною картографо-статистичною базою та широким спектром інтерактивних команд, курсанти на заняттях оцінюють геополітичне положення України, аналізують регіональні відмінності у забезпеченні території демографічним та трудовим ресурсним, природно-ресурсним потенціалом, а також між регіонами у рівні розвитку найважливіших галузевих комплексів національної економіки та експортного потенціалу держави, структуру зовнішньоекономічних зв'язків України тощо [1]. У цьому зв'язку виникла парадоксальна ситуація, коли курсанти юридичних та технічних спеціальностей володіють знаннями з економічної та соціальної географії України краще, ніж курсанти-економісти. Тому розглянуті дві дисципліни слід вважати не ідентичними одна одній, а різними, але взаємодоповнюючими, що дозволить останню ввести до навчальних планів усіх економічних спеціальностей поряд з РПС (слід зазначити, що обидва курси – і РПС, і ЕПМТУ – визначені Держмитслужбою України для Академії як стратегічно важливі курси митного спрямування).

Дисципліна «Міжнародний туризм» викладається в АМСУ з 2003 року курсантам, на жаль, лише однієї з 7 спеціальностей Академії (див. табл. 1). Це фактично єдина дисципліна, яка дозволяє опанувати загальні основи країнознавства, що є важливим для фахівців митної справи (на відміну,

наприклад, від курсів «Економіка зарубіжних країн», «Макроекономіка» та «Міжнародна торгівля і світове господарство», де основний акцент робиться на типи макроекономічних моделей без будь-якого застосування країнознавчого підходу). Вона орієнтується не лише на туристичну характеристику країн, а й на особливості проходження їх митних формальностей.

Таким чином, в цілому можна стверджувати, що розглянуті три дисципліни становлять єдиний логічно-послідовний цикл, який характеризується спадковістю та єдністю підходів до викладання: РПС (теорія) – ЕПМТУ (суспільна характеристика території України) – Міжнародний туризм (країнознавчий аналіз складових світового туристичного господарства). Але на практиці, фактично, даний цикл є «розірваним», оскільки усі три дисципліни не викладаються курсантам, студентам та слухачам будь-якої однієї спеціальності.

На наш погляд, таке недостатнє навчальне забезпечення географічної підготовки майбутніх (а в цілому – ще й перепідготовки працюючих) митників є нагальною проблемою, що потребує невідкладного вирішення. У якості основних напрямів подальшого вдосконалення (а фактично – формування) системи професійної географічної митної освіти ми вбачаємо такі.

По-перше, – це впровадження в практику під час вступу в Академію іспиту з економічної географії, принаймні для економічних спеціальностей, що є традиційним для економічних факультетів більшості вітчизняних вузів. Для вищої ж митної освіти попередня перевірка географічних знань, в силу викладеного вище, є значно більш актуальною і важливою.

По-друге, що найважливіше, – це впровадження в освітній процес навчання в АМСУ більшої кількості спеціалізованих дисциплін суспільно-географічного профілю. Оскільки вони зміцнюють та закріплюють професійні знання, навички та вміння курсантів і слухачів, які навчаються за різним фахом. У наведеній таблиці 2 в систематизованій формі представлені запропоновані автором 13 географічних дисциплін (крім згаданих «діючих»), кожна з яких розрахована на певні спеціальності (від однієї до усіх спеціальностей Академії) та має викладатись, бажано, не раніше, ніж на третьому курсі. Найбільш актуальними доцільно вважати фактологічні дисципліни «Географічне країнознавство» та «Географія світового господарства», що найбільш яскраво висвітлюватимуть передумови та фактори функціонування митних органів (слід згадати, що в багатьох провідних вузах України такі дисципліни традиційно викладаються фахівцями-географами для студентів-економістів), а також «методично-прикладні» «Геоінформаційні системи» та «Соціально-економічна картографія», які формують навички обробки просторово вираженої статистичної інформації.

По-третє, – це суттєва географізація навчальних та виробничих практик курсантів АМСУ. Оскільки практика відбувається переважно безпосередньо на митниці, то курсант будь-якої спеціальності під час її проходження обов'язково повинен скласти загальну географічну характеристику даної митниці: оцінити її суспільно-географічне положення, зв'язки з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності свого регіону та іншими митницями, з країнами, з яких і до яких надходять товари, громадяни яких перетинають митний кордон України і т. ін., побудувати відповідні картосхеми та проаналізувати їх. Така робота є суттєвим поясненням саме такого, а не іншого характеру діяльності даної конкретної митниці.

Слід зазначити, що втілення в життя окреслених актуальних напрямів географізації навчального процесу підготовки митників з фаховою вищою освітою пов'язане з низкою певних проблем, серед яких найважливіші:

- кадрове забезпечення викладацького складу висококваліфікованими фахівцями з суспільної географії;
- забезпечення відповідною навчальною літературою та настінним картографічним матеріалом у належному обсязі;
- обладнання спеціалізованих географічних аудиторій;
- навчально-методичне забезпечення наведених географічних дисциплін та географічних складових практики, сформоване крізь призму митної справи (програми, конспекти лекцій, розробки та методичні вказівки до виконання практичних, самостійних, контрольних, курсових робіт, підготовки до семінарських занять тощо).

**Систематизація перспективних суспільно-географічних дисциплін
Академії митної служби України**

“Галузевий” тип дисциплін	Тип дисциплін за специфікою навчального процесу		
	А. Теоретико-методичні	Б. Фактологічні	В. Змішані
1. Загальні суспільно-географічні	- Основи територіального управління та регіональної політики (М*, МЕ, П)	- Географічне країнознавство (всі спеціальності АМСУ); - Географія митної справи України (всі спеціальності АМСУ)	- Вільні економічні зони (МЕ, М, ЕО, ЕФ, П); - Основи географії спадщини суспільства (всі спеціальності АМСУ)
2. Економіко-географічні	- Основи геомаркетингу (М)	- Географія світового господарства (МЕ, М); - Географія транспорту світу та України (Т); - Географія інвестиційного комплексу України (ЕФ)	- Міжнародний туризм (МЕ)
3. Політико-географічні	-	-	- Політична географія світу та геополітика (П)
4. Інформаційно-географічні	- Географічні інформаційні системи (К, ЕО); - Соціально-економічна картографія (ЕО, М, МЕ, К)	-	-

*спеціальності АМСУ, для яких пропонується дисципліна: П – правознавство, М – менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, МЕ – міжнародна економіка, ЕФ – фінанси, ЕО – облік і аудит, Т – транспортні системи, К – інформаційні управляючі системи та технології

Висновки. Поступове вирішення цих проблем та реалізація вищевказаних напрямів дасть можливість забезпечити формування високої професійної географічної культури як однієї з найсуттєвіших складових загального культурного рівня та професійної етики сучасного вітчизняного митника. Крім того, концепцію формування самостійного суспільно-географічного циклу дисциплін може бути застосовано в інших спеціалізованих вищих навчальних закладах.

Література:

1. Горб К.М., Дук Н.М. Проблеми використання електронних картографічних творів у навчальному процесі підготовки митників // Актуальні проблеми підготовки фахівців з митної справи: Матеріали науково-методичної конференції. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2005. – С. 84-86.
2. Горб К. Проблеми територіальної організації митної справи України // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2001. – № 4. – С. 72-76.
3. Горб К. Навчально-методичне забезпечення формування географічної культури митників: актуальність, проблеми, напрями вдосконалення // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2003. – № 1. – С. 85-87.
4. Жук М.В. Комерційні відносини України. – Чернівці: Рута, 2002. – 576 с.
5. Митна справа: Словник-довідник. – Харків: Кн. рекламне агентство «РА», 2000. – 320 с.
6. Митний Кодекс України від 11 липня 2002 р. – К.: Атіка, 2002. – 160 с.
7. Пістун М., Коцан Н. Суспільно-географічні аспекти митної діяльності: теоретико-методологічні засади // Вісник Академії митної служби України. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. – № 2. – С. 68-72.
8. Топчиев А.Г., Андерсон В.Н., Киров И.К. О проекте учебного курса «Деловая география и геомаркетинг» // Географічна освіта і наука в Україні. Зб. наук. праць. – К., 2000. – С. 6-7.

Summary:

Gorb K.M. THE EXPERIENCE AND PROBLEMS OF SOCIAL-GEOGRAPHIC DISCIPLINES TEACHING IN SPECIALIZED EDUCATIONAL HIGH SCHOOLS WITH THE CUSTOMS PROFILE.

The article presents review, quality appraisal, systematization and analysis of previous five years of teaching of three social-geographic disciplines in Ukrainian Academy of Customs – industrial forces placement and regional economics, economical potential of the customs territory of Ukraine and international tourism. The problems revealed and recommendations given to create and consolidate the system of professional geographic education of specialists of the customs.